

Polscy władcy XIV i XV wieku. Zjednoczenie ziem, niełatwe rządy, konflikty z Krzyżakami i znaczenie Gdańska. Materiały dydaktyczne dla nauczycieli szkół podstawowych

Późne średniowiecze to czas, w którym Polska zaczęła osiągać stabilną pozycję na arenie międzynarodowej. Scalanie organizmu państwowego, obrona przed niebezpieczeństwem ze strony zakonu krzyżackiego, radzenie sobie z opozycją wewnętrzną, myślenie o ciągłości dynastii i korzystnych koneksjach, dbałość o rozwój kraju były jednymi z najważniejszych problemów tego okresu. Aby sprawnie rządzić, władca musiał wykazywać się niemałą odwagą i wyczuciem, by nie rzec politycznym sprytem.

W naszym pakiecie przedstawiamy artykuły, które wydają się ważne nie tylko w procesie kształcenia zgodnym z podstawą programową, ale też skłaniają do refleksji nad szeroko pojętym sposobem sprawowania władzy przez polskich władców. Proponujemy nieco inne spojrzenie na to zagadnienie. Współcześni reformatorzy edukacji podkreślają wagę krytycznego myślenia. Idąc tym tropem, uważamy, że uczniowie mogą samodzielnie dochodzić do pewnych wniosków, dostrzegać niuanse średniowiecznej polityki, zamiast recytować wyuczone konkluzje z podręcznika. Zachęcamy do dyskusji nad różnymi decyzjami rządzących. Nasze artykuły stanowią źródło inspiracji do ciekawych rozważań i zróżnicowanych ocen. „Wcielenie się” w rolę Władysława Łokietka czy Kazimierza Jagiellończyka, wyobrażenie sobie problemów, dostrzeżenie grożących niebezpieczeństw, skomplikowanej nieraz sytuacji międzynarodowej może pomóc uczniom zrozumieć historię i ocenić wydarzenia.

W części I naszego pakietu proponujemy sięgnięcie po artykuły poświęcone strategii jednoczenia ziem polskich. Zaczynamy ten materiał tekstem dotyczącym koronacji Przemysła II, ale w centrum naszej uwagi znajdują się poczynania ambitnego Władysława Łokietka. Jego krwawa rozprawa z krakowskim mieszczaństwem i zgoda na sprowadzenie krzyżackiej pomocy podczas konfliktu z Brandenburgią podlegają nieraz ostrym ocenom. Jednocześnie władca ten jest chwalony za konsekwentne i skuteczne dążenie do zjednoczenia Polski.

W części II przywołujemy teksty poświęcone niektórym decyzjom i działaniom trzech ważnych królów: Kazimierza Wielkiego, Władysława Jagiełły i Kazimierza Jagiellończyka.

W części III przedstawiamy materiały związane z Gdańskiem. Omawiamy zarówno problem zajęcia Pomorza przez Krzyżaków, jak i działania Kazimierza Jagiellończyka (nadanie wielkiego przywileju, przyłączenie Pomorza Gdańskiego). Pragniemy zwrócić uwagę, że odzyskanie strategicznego portu w 1466 roku było kluczowe dla rozwoju Rzeczypospolitej w następnym stuleciu. Na koniec rzut oka na niezwykle dzieło malarskie: „Sąd Ostateczny” Hansa Memlinga. Okoliczności jego zdobycia wiele mówią o gdańszczanach późnego średniowiecza.

Nasz pakiet zawiera także propozycje ćwiczeń służących powtórzeniu i utrwaleniu wiedzy i kompetencji uczniów. Zapraszamy do sięgnięcia do zasobu portalu **HISTORIA: POSZUKAJ** i skorzystania z pozostałych materiałów dydaktycznych.

NAJWAŻNIEJSZY CEL – ZJEDNOCZYĆ ZIEMIE

Oslabienie znaczenia Polski w czasie rozbicia dzielnicowego oraz dokonujące się wtedy przemiany społeczne spowodowały, że książęta zaczęli podejmować próby zjednoczenia kraju. W końcu XIII wieku o koronę rywalizowali książęta: śląski Henryk Probus, brzesko-kujawski Władysław Łokietek i wielkopolski Przemysł II, któremu udało się, na krótko, włożyć na skronie koronę królewską. Jak do tego doszło, przypomina Marek Olkuśnik w artykule **Koronacja Przemysła II. Początek zjednoczenia Polski?** Władysław Łokietek musiał uciekać z Polski w wyniku działań czeskiego króla Wacława II, który objął we władanie strategiczny Kraków, Małopolskę, przyłączył Wielkopolskę i Pomorze Gdańskie oraz

w 1300 roku został koronowany w Gnieźnie. Łokietek po powrocie z wygnania w 1304 roku ponownie starał się o tron. Wykorzystał nagłą śmierć Wacława i objął panowanie nad częścią ziem polskich. O tym, z jakimi problemami musiał mierzyć się ambitny książę, opowiada w swych artykułach Krzysztof Kowalewski. W tekście **Bezczelny podstęp Krzyżaków w Gdańsku** autor przypomina okoliczności utraty Pomorza Gdańskiego przez Polskę, a w materiale **Groźny bunt wójta i biskupa** opisuje spór Łokietka z biskupem krakowskim Janem Muskata oraz krwawo stłumiony przez księcia bunt niemieckich mieszczan w Krakowie. Oba artykuły zachęcają do dyskusji o możliwościach działania władcy w trudnych warunkach politycznych, gdy groziło niebezpieczeństwo zewnętrzne, a jednocześnie aktywna była silna opozycja wewnątrz kraju.

Po zajęciu Wielkopolski w 1314 roku Władysław Łokietek śpiesznie wysłał na dwór papieski w Awinionie prośbę o zgodę na koronację królewską. O żądaniach papieża, zjeździe rycerstwa, możnowładztwa i duchowieństwa w Sulejowie, a także o kreatywnym odczytaniu niejednoznacznej odpowiedzi Jana XXII pisze Ewa Olkuśnik w artykule **Z Sulejowa na tron. Władysław Łokietek królem zjednoczonej Polski**.

O przenikliwości władcy świadczyła dalekosiężna strategia związana z zamążpójściem córki. Wobec rosnącej potęgi Luksemburgów w Czechach Łokietek potrzebował sojusznika. Elżbieta została więc wydana za mąż za węgierskiego monarchę – Karola Roberta Andegaweńskiego. Jej postać przybliża Tomasz Związek w artykule **Elżbieta Łokietkówna. Zasługi i grzechy córki Łokietka**.

Sława władcy, który zjednoczył Polskę po okresie rozbicia dzielnicowego, stanowiła nawet natchnienie dla kompozytora. Paulina Pieńkowska w tekście **Nauczyciel Chopina autorem opery. „Król Łokietek, czyli Wiśliczanki” Józefa Elsnera** opisuje niezwykle ciekawe dzieło muzyczne przedstawiające polskiego monarchę jako „sympatycznego króla – swojaka”, który oprócz przypisywanych mu zwykle zasług miał pierwszy wpaść na pomysł zawarcia owocnego porozumienia z Litwą.

POTĘGA NIE ZBUDUJE SIĘ SAMA, CZYLI TRZEJ KRÓLOWIE W AKCJI

O zasługach, zaletach, ale też o wadach Kazimierza Wielkiego pisze Marek Olkuśnik w artykule **Dlaczego zginął kanonik Marcin Baryczka**. Tekst zawiera również krótkie fragmenty źródła (Kroniki Jana Długosza) dotyczące królewskich grzechów, przyczyny śmierci słynnego duchownego i pokuty nałożonej na polskiego władcę przez papieża Klemensa VI.

Krzysztof Kowalewski w artykule **Nauk przemożnych perła. Początki Akademii Krakowskiej** przypomina powstanie sławnej uczelni. Wiadomo, że Kazimierzowi Wielkiemu bardzo zależało na wykształceniu kadry urzędniczej dla rozwijającego się energicznie państwa. Dziś może zaskakiwać, że powołano wówczas pięć katedr prawa rzymskiego i trzy prawa kanonicznego, a także dwie katedry medycyny i jedną sztuk wyzwolonych.

Oceniając panowanie Kazimierza Wielkiego, zwykle podkreśla się jego werwę budowniczą. O jednym z zamków, ważnym ze względu na strategiczne położenie, pisze Katarzyna Ogrodnik-Fujcik w artykule **Od Piastów do Czartoryskich. Historia zamku w Ojcowie**.

Warto podkreślić przemysłową, podyktowaną interesem państwa, politykę związaną z napływem nowych osadników. Dotyczyła ona nie tylko Rusinów, Niemców, Żydów, ale też Ormian. Ciekawe informacje na ten temat zawiera artykuł Przemysława Delesa **Ormianie – kultura, pieniądze, egzotyka?**

Legendarna uczta u Wierzyńka towarzyszyła zjazdowi europejskich monarchów, zwołanemu z inicjatywy Kazimierza Wielkiego. W późniejszym barwnym przekazie Jana Długosza jawi się jako niezwykle wydarzenie, w którego organizacji Mikołaj Wierzynek miał odgrywać kluczową rolę. Krzysztof Kowalewski w artykule **Początki zjednoczonej Europy? Zjazd monarchów europejskich w Krakowie w 1364 roku**, zgodnie z najnowszymi ustaleniami historyków, podkreśla, że potwierdzenia wiadomości o uczcie próżno szukać w źródłach współczesnych wydarzeniom. Pamiętny zjazd z pewnością za to świadczył o pozycji monarchii piastowskiej w ówczesnej Europie.

W 1384 roku, dwa lata po śmierci Ludwika Węgierskiego, koronowano na króla Polski jego córkę Jadwigę. Młoda, wykształcona kobieta miała podobno obawiać się spotkania z przyszłym mężem,

pogańskim księciem litewskim. Jagiełło, choć nie był ochrzczony, już we wczesnej młodości na rodzinnym dworze stykał się z obrządkiem prawosławnym. Prawdopodobnie tam też upodobał sobie wschodnie malarstwo. Królewską sypialnię w Krakowie kazał ozdobić ruskimi malowidłami. O innym wspaniałym dziele ufundowanym przez Władysława Jagiełłę pisze Marek Olkuśnik w artykule **Prawosławni goście w gotyckiej kaplicy. Freski z kaplicy Trójcy Świętej w Muzeum Narodowym w Lublinie.**

Jedno z najbardziej oczywistych skojarzeń z panowaniem Jagiełły to bitwa pod Grunwaldem. Krzysztof Kowalewski w ciekawym artykule **Inaczej niż u Matejki. Zagadka śmierci Wielkiego Mistrza Urlyka von Jungingena** przedstawia wątpliwości dotyczące precyzyjnego ustalenia okoliczności śmierci tytułowej postaci. Warto prześledzić te rozważania, gdyż pokazują one trudności, z jakimi muszą mierzyć się historycy podczas rzetelnego ustalania faktów. Możemy lepiej uzmysłowić sobie, jak wpływa na nasze postrzeganie historii utrwalony przekaz ikonograficzny, często niemający wiele wspólnego z prawdą historyczną.

Ten sam autor w tekście **Cudowne ocalenie Zakonu? Oblężenie Malborka w 1410 roku** ukazuje otoczenie Malborka przez wojska Jagiełły, pomoc udzieloną Krzyżakom przez komtura Świecia oraz ocenę działań króla polskiego zawartą w dziele Jana Długosza. Kronikarz wskazywał na nieudolność Jagiełły i zmarnowaną okazję. Obecnie wielu historyków ma inne zdanie co do szans zdobycia Malborka. Krzysztof Kowalewski w artykule **Pokój toruński 1411 roku. Zmarnowane zwycięstwo?** przypomina negatywny osąd Jana Długosza dotyczący postanowień pokoju i podkreśla, że współcześni historycy łagodniej oceniają to wydarzenie. Wskazuje, że ponowna mobilizacja zakonu jesienią 1410 roku oraz napaść wojsk Zygmunta Luksemburskiego na ziemię sądecką nie ułatwiały królowi polskiemu wykorzystania w pełni zwycięstwa grunwaldzkiego. Temat może być bardzo przydatny do dyskusji z uczniami o zmienności ocen znanych powszechnie wydarzeń.

Władcą, który z pewnością zasługuje na uwagę, był Kazimierz Jagiellończyk. Dynastia Jagiellonów wiele mu zawdzięczała. W przeszłości w rodzinach królewskich dość często zawierano małżeństwa dynastyczne, które zazwyczaj niewiele wspólnego miały z miłością. Były raczej przejawem strategii politycznych. Krzysztof Kowalewski w artykule **Elżbieta Rakuszanka. Żona Kazimierza Jagiellończyka** zwraca uwagę na skutki kontraktu ślubnego, a potem małżeństwa polskiego króla z Elżbietą z domu Habsburg.

Kazimierz Jagiellończyk, po wyczerpującym konflikcie z zakonem krzyżackim, podpisał w 1466 roku w Toruniu korzystny dla Polski pokój. Odzyskano wówczas między innymi Pomorze Gdańskie, zaś ziemie, które przypadły Krzyżakom, stały się lennem polskim. Krzysztof Kowalewski przypomina to wydarzenie w artykule **Toruń 1466. Wieczysty pokój po latach wojny.** Autor podkreśla znaczenie sukcesu Jagiellończyka. Warto przy tej okazji polecić artykuł Marka Olkuśnika **II Traktat toruński. Obraz Mariana Jaroczyńskiego w Muzeum Okręgowym w Toruniu.** Autor analizuje dzieło, które powstało w latach 1870–1873 „ku pokrzepieniu serc”. Wskazanie bohaterów uczestniczących w podpisaniu pokoju z pewnością może pomóc uczniom zrozumieć materiały dotyczące wojny trzynastoletniej.

GDAŃSK JEST WAŻNY

Trudno zaprzeczyć, że Gdańsk ze swoim portem, kontaktami międzynarodowymi i bogatym mieszczaństwem miał fundamentalne znaczenie dla Polski. Polecamy kilka artykułów z Gdańskiem w roli głównej.

W 1308 roku ambitny książę Władysław Łokietek musiał połknąć gorzką pigułkę – utracił Pomorze Gdańskie. Wymieniony już raz artykuł Krzysztofa Kowalewskiego **Bezczelny podstęp Krzyżaków w Gdańsku** może również stanowić świetny materiał do dyskusji na temat międzynarodowej sytuacji Polski w owym czasie i oceny działań Łokietka. Zagłębienie się w istotę problemu:

rozważenie przyczyn interwencji Brandenburgii na Pomorzu, zgoda księcia na pomoc ze strony zakonu i jej skutki to zagadnienia obecne w artykule, przystępnie opisane, co z pewnością ułatwia zrozumienie znaczenia Pomorza i Gdańska w historii Polski.

W marcu 1454 roku Kazimierz Jagiellończyk, na prośbę przedstawicieli stanów pruskich zbuntowanych przeciwko Krzyżakom, ogłosił przyłączenie Prus, w tym także Pomorza Gdańskiego, do Polski. Podczas trzynastoletniej wojny z zakonem krzyżackim król z pewnością był świadom tego, jak olbrzymie sumy na prowadzenie działań przeznaczał bogaty Gdańsk. W 1457 roku monarcha wydał tak zwany wielki przywilej, co pozwoliło miastu w kolejnych dziesięcioleciach wspaniale się rozwijać i stać się w przyszłości spichlerzem Rzeczypospolitej. Szczegóły przedstawia Krzysztof Kowalewski w artykule **Początek potęgi Gdańska. Wielki przywilej Kazimierza Jagiellończyka**. Podczas wojny trzynastoletniej, we wrześniu 1463 roku rozegrała się bitwa na... Zalewie Wiślanym. Walkę stoczyła flota zakonna z okrętami Związku Pruskiego sprzymierzonego z Polską. Zamożne miasta Pomorza, takie jak Gdańsk czy Elbląg, wystawiły aż 30 okrętów. Krzyżacy musieli ulec. Wydarzenie to zostało ciekawie przedstawione przez Przemysława Delesa w artykule **Morska bitwa w sadzawce? Zalew Wiślany, 15 września 1463 roku**.

Na koniec coś dla oczu i... duszy. W Gdańsku znajduje się jeden z najciekawszych zabytków światowego malarstwa gotyckiego. W jaki sposób tam trafił? Odpowiedź znajduje się w artykule Ewy Olkuśnik **Diabły i anioły w rękach piratów. Historia obrazu Hansa Memlinga w Muzeum Narodowym w Gdańsku**.

PROPOZYCJE ĆWICZEŃ

◆ Zjednoczone państwo Władysława Łokietka

Ćwiczenie ma na celu utrwalenie znajomości i umiejętności korzystania z mapy historycznej. Dodatkowym walorem jest zwrócenie uwagi na zmienność granic państwowych na przestrzeni wieków.

- ◆ Sugerujemy sięgnięcie do mapy przedstawiającej Królestwo Polskie w granicach z 1320 roku. Jedną z propozycji dydaktycznych może być przeprowadzenie gry polegającej na prawidłowym odczytywaniu wiadomości umieszczonych na mapie w atlasie historycznym dla szkół podstawowych.
- ◆ Zachęcamy uczniów, aby dokładnie zapoznali się z mapą, zwrócili uwagę na dzielnice przyłączone przez Władysława Łokietka, ważniejsze miasta, ziemie sąsiadujące z Polską.
- ◆ Nauczyciel wymienia nazwę dowolnego miasta z mapy (każdy powinien mieć taką samą mapę).
- ◆ Uczniowie („kto pierwszy, ten lepszy” lub według decyzji nauczyciela) wskazują nazwę dzielnicy, w której znajduje się miasto. Pytania mogą być nieco podchwytliwe, na przykład dotyczyć miast położonych poza granicami państwa Łokietka. Uczniowie powinni wówczas podać nazwę tego terytorium i zaznaczyć, że nie leżało ono w granicach Królestwa Polskiego z tego okresu.

◆ „Zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną”, czyli Kazimierz Wielki i jego budowle

Celem zadania jest utrwalenie wiadomości na temat osiągnięć Kazimierza Wielkiego w zakresie rozbudowy infrastruktury obronnej państwa oraz dokonywanych przez władcę fundacji kościelnych. Przy okazji warto zwrócić uwagę na rozwój stylu gotyckiego w czternastowiecznej Polsce. Ćwiczenie może być przeprowadzone podczas zajęć tradycyjnych w grupach lub mieć formę zadania do indywidualnego wykonania w czasie nauczania zdalnego.

Każdy uczeń (lub grupa uczniów) wybiera zabytek stanowiący jedną z inwestycji Kazimierza Wielkiego (na przykład zamek lub kościół). Warto przy tym skorzystać z artykułu **Architektura gotycka – cechy stylu**. Zadanie polega na zebraniu podstawowych wiadomości na temat budowli,

dokonaniu wyboru ilustracji (z dostępnych książek, albumów lub zasobów Internetu). Uczniowie przygotowują krótkie prezentacje, w których przedstawiają zebrane wiadomości oraz najważniejsze informacje dotyczące możliwości dojazdu do tego zabytku i jego dostępności dla zwiedzających.

Ćwiczenie może stanowić inspirację do podejmowania indywidualnych wycieczek, choćby do zabytków położonych w najbliższej okolicy lub podczas dalszych wypraw wakacyjnych. W czasie pracy z uczniami warto zwrócić uwagę na to, że ważne i cenne pamiątki przeszłości – zabytki architektury – nie tylko dokumentują przeszłość, ale często są „na wyciągnięcie ręki”.

Bardziej rozbudowaną i wymagającą wersję tego ćwiczenia stanowi sporządzenie planu kilkudniowej wycieczki tematycznej, podczas której można poznać więcej niż jeden zabytek związany z Kazimierzem Wielkim. Uczniowie, w grupach, samodzielnie planują całą eskapadę i przedstawiają swój pomysł. Trasa może być podporządkowana wybranemu wątkowi – na przykład obronność w Polsce Kazimierza lub „fundacje baryczkowskie”. Projekt powinien nie tylko zawierać opis zabytków, ale także uwzględniać organizację przejazdów, posiłków, czasu wolnego, noclegów. Walory tego ćwiczenia to praca z mapą (zarówno historyczną, jak i współczesną – drogową) i kształtowanie umiejętności samodzielnego poszukiwania informacji w Internecie. Warto podkreślić, że są to cenne kompetencje, zwłaszcza w kontekście ograniczeń skłaniających do spędzania czasu wolnego w kraju.

Król Władysław Jagiełło i Krzyżacy

Wykorzystując artykuły z naszego portalu, możemy zaproponować uczniom debatę o sytuacji Władysława Jagiełły po zwycięstwie pod Grunwaldem. Podczas dyskusji moderowanej przez nauczyciela warto zwrócić uwagę na następujące pytania:

- ◆ Czy zwycięstwo w bitwie pod Grunwaldem dało Polsce istotną przewagę nad zakonem?
- ◆ Czy strona polska dobrze je wykorzystała?
- ◆ Czy można, tak jak uczynił to Jan Długosz, winić Jagiełłę za niepowodzenie podczas oblężenia Malborka?
- ◆ Czy warunki I pokoju toruńskiego 1411 roku okazały się dla Polski korzystne?

Podczas debaty istotne jest dobre umotywowanie swojego zdania.

Bohaterowie II pokoju toruńskiego mają głos

Celem ćwiczenia jest zwrócenie uwagi na indywidualny, ludzki wymiar historii. Proponowane przez nas zadanie ma zachęcić uczniów do próby „odtworzenia” poglądów i prawdopodobnych uczuć żywionych przez bohaterów ważnego wydarzenia historycznego, którym było podpisanie II pokoju toruńskiego w 1466 roku.

Rozdajemy uczniom kserokopie (mogą być czarno-białe) reprodukcji obrazu Mariana Jaroczyńskiego II traktat toruński (dostępny na naszym portalu) i polecamy im dokładne obejrzenie dzieła.

Następnie uczniowie korzystając z artykułów: **Toruń 1466. Wieczysty pokój po latach wojny i II traktat toruński. Obraz Mariana Jaroczyńskiego w Muzeum Okręgowym w Toruniu**, odnajdują najważniejsze postaci na obrazie. Proponujemy, by uczniowie wyobrazili sobie, co każdy z głównych bohaterów mógł sobie myśleć w tej historycznej chwili. „Odtworzone” przez uczestników ćwiczenia „myśli” bohaterów warto umieścić „dymkach” naklejonych lub narysowanych na kserokopii. Ważne, aby były to krótkie, merytorycznie uzasadnione, ściśle związane z wydarzeniem teksty, możliwie najlepiej ilustrujące istotę traktatu.

Bardziej rozbudowana wersja ćwiczenia może polegać na odegraniu inscenizacji wydarzenia. Przy wykorzystaniu prostych rekwizytów – atrapy ubiorów lub przedmiotów – odtwarzamy wraz z uczniami w klasie scenę ukazaną przez malarza. Uczniowie wcielają się w postaci najważniejszych, wybranych uczestników wydarzenia i wypowiadają „odtworzone” we wcześniejszym ćwiczeniu

kwestie. Nauczyciel może zasugerować nawiązanie dialogu pomiędzy „uczestnikami” wydarzenia, co znakomicie utrwali wiedzę o dylematach stojących przed postaciami żyjącymi w XV wieku.

W poszukiwaniu stylu gotyckiego

Celem zadania jest utrwalenie wiedzy na temat stylu gotyckiego i doskonalenie umiejętności odnajdywania jego cech w dziele sztuki malarskiej. Prosimy uczniów, aby na ukazującym scenę Sądu Ostatecznego obrazie Hansa Memlinga znaleźli możliwie wiele elementów charakterystycznych dla stylu gotyckiego. Pomocne mogą okazać się artykuły z naszego portalu: ***Diabły i anioły w rękach piratów. Historia obrazu Hansa Memlinga z Muzeum Narodowego w Gdańsku*** oraz ***Architektura gotycka – cechy stylu***.

NOTATKI

[illegible]